

OBLICI NASILJA U PORODICI

REZIME: Nasilje u porodici ne predstavlja pojavu modernog doba, nego je, možemo reći, nov interes države da ga prepozna, da obezbedi zaštitu žrtvama porodičnog nasilja i da se bori protiv njega. Tako je i u Republici Srbiji nasilje u porodici inkriminisano tek 2002. godine izmenama i dopunama tada važećeg Krivičnog zakonika, a porodičnopravnu zaštitu, kao i institut nasilja u porodici, naš zakonodavac uvodi 2005. godine Porodičnim zakonom. Nasilje u porodici je ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni i psihički integritet ili spokojstvo drugog člana porodice. Ono se najčešće pojavljuje u obliku fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja. Upravo navedeni oblici nasilja u porodici biće predmet analize ovog rada. Pored toga, u okviru rada posebna pažnja biće posvećena i žrtvama koje su najčešće izložene nasilju u porodici – žene, deca, stare osobe i muškarci.

Ključne reči: *nasilje u porodici, fizičko nasilje, psihičko nasilje, seksualno nasilje, ekonomsko nasilje, žrtve nasilja u porodici*

* Doc. dr, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, e-mail: krstinićdalibor@yahoo.com

** Doktorand, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, sekretar Farmaceutskog fakulteta, Novi Sad, e-mail: vasiljkovicjovana5@gmail.com

Uvod

Porodično nasilje oduvek je prisutno u svim državama i svim narodima sveta. Ipak, evidentno je da u našoj zemlji dugo nije postojala niti krivično-pravna ni porodičnopravna zaštita članova porodice od nasilja. Krivičnopravna zaštita je prvi put uvedena Krivičnim zakonom¹ iz 2002. godine,² a porodičnopravna – Porodičnim zakonom iz 2005. godine.³ Kako bi sprečio nasilje u porodici, zakonodavac 2016. godine donosi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici.⁴ Međutim, postavlja se pitanje opravdanosti ovog zakona, te se o istom vode polemike u naučnoj i stručnoj javnosti.⁵

Konstantinović Vilić i Petrušić⁶ navode da je prisutno više tipova nasilja u porodici i to: nasilje u braku, nasilje prema članovima zajedničkog domaćinstva i nasilje prema deci. Svaki tip ovog nasilja manifestuje se povređivanjem i ugrožavanjem domena sigurnosti i odnosa poverenja, a odlikuje ga moć i kontrola nad žrtvom. Precizirajući partnersko nasilje, Keli i Džonson⁷ smatraju da to može biti nasilje koje karakteriše prisila i kontrolisanje, nasilje kao reakcija na napad, situacijsko nasilje i nasilje koje je podstaknuto razdvajanjem ili razvodom. Najznačajniji akt koji predstavlja osnovu za efikasnu borbu protiv nasilja u porodici jeste Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici,⁸ poznata i kao Istanbulska konvencija, i odnosi se na sve vidove nasilja nad ženama,

¹ Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona RS, *Sl. glasnik RS*, br. 10/02. Ovim zakonom je prvi put u naše zakonodavstvo uvedeno krivično delo nasilje u porodici. Na taj način je postalo društveno vidljivo, a i zabranjeno pravnim normama, što predstavlja veliki napredak.

² Zaštita od nasilja u porodici ostvarivana je pokretanjem krivičnog postupka za neko od opštih krivičnih dela, što se, kako i sam Vrhovni sud priznaje, pokazalo neadekvatnim. Više o nasilju u porodici sa aspekta krivičnog prava u: Matijašević-Obradović, J., Stefanović, N., (2017). Nasilje u porodici u svetlu Porodičnog zakona, Krivičnog zakonika i Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. *Pravo – teorija i praksa*, 34(4-6), str. 22-24.

³ *Sl. glasnik RS*, br. 18/05, 72/11. dr. zakon i 6/15.

⁴ *Sl. glasnik RS*, br. 94/16.

⁵ Više u: Kolarić, D., Marković, S., (2018). Pojedine nedoumice u primeni Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. *Analiza Pravnog fakulteta u Beogradu*, 66(1), str. 45–71; Jugović, S. M. (2018). (Ne)delotvornost Zakona o sprečavanju nasilja u Republici Srbiji. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, 52(3), str. 961-975.

⁶ Više u: Petrušić, N., Konstantinović Vilić, S., (2010). Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije, Beograd, Autonomni ženski centar, str. 9.

⁷ Kelly, J. B., Johnson, M. P., (2008). Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family court review*, 46(3), pp. 476-499.

⁸ Republika Srbija je ratifikovala ovu konvenciju usvojivši Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, *Sl. glasnik RS*, Međunarodni ugovori, br. 12/13, koji je stupio na snagu 1. avgusta 2014. godine.

uključujući i nasilje u porodici. Ona ima naročit uticaj na sva nacionalna zakonodavstva, pa i na naše, zato što insistira na sistemu mera opšte i specijalne prevencije kako do nasilja u porodici ne bi ni došlo.

Odredbom člana 197 Porodičnog zakona naš zakonodavac definisao je nasilje u porodici tako što je u prvom stavu odredio da se pod nasiljem u porodici podrazumeva „ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.“ U drugom stavu istog člana navedeni su karakteristični slučajevi nasilja u porodici koji se najčešće ispoljavaju u praksi, a to su: nanošenje telesnih povreda, pokušaj nanošenja telesnih povreda, prisiljavanje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14 godina života ili sa nemoćnim licem, ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima, vređanje, kao i svako drugo bezobzirno i zlonamerno ponašanje. Zakonska definicija nasilja u porodici je vrlo široka zato što obuhvata sve vidove ispoljavanja nasilja, odnosno svako drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje kojim se ugrožavaju osnovne vrednosti ljudskog bića, tj. njegov telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo. Petrušić i Konstantinović Vilić⁹ naglašavaju da je neophodno široko definisanje pojma nasilja u porodici zato što je na taj način omogućena pravovremena reakcija institucija sistema na nasilje u porodici, odnosno određivanja mere zaštite od nasilja u porodici dok nije poprimilo teže oblike.

S druge strane, Ignjatović i ostali¹⁰ navode da su Porodičnim zakonom samo delimično obuhvaćeni oblici nasilja koji su imenovani u Konvenciji Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Navedena konvencija definiše sledeće oblike nasilja u porodici: psihičko nasilje, proganjanje, fizičko nasilje, seksualno nasilje, uključujući silovanje, prinudni brak, genitalno sakaćenje žena, prinudni abortus i prinudna sterilizacija, seksualno uznemiravanje, pa čak i pomaganje, odnosno podstrekivanje i pokušaj izvršenja navedenih dela.¹¹ Smatramo da je relevantno navesti da je Krivičnim zakonikom Republike Srbije propisano pet oblika krivičnog dela nasilja u porodici.¹² Svaki od ovih oblika podrazumeva primenu psihičkog

⁹ Petrušić, N., Konstantinović Vilić, S., (2012). Vodič kroz sistem porodičnogpravnog zaštite od nasilja u porodici, Beograd, Autonomni ženski centar, str. 26.

¹⁰ Ignjatović, T. et. al. (2016). Korak ka boljoj zaštiti: priručnik za unapređenje koordiniranog odgovora nadležnih službi na nasilje prema ženama, Kikinda, Udruženje građanki/građana, Centar za podršku ženama, str. 4.

¹¹ Videti članove 33-41 Zakona o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, op. cit.

¹² Videti član 194 Krivičnog zakonika, *Sl. glasnik RS*, br. 85/05, 88/05 – ispr., 107/05 – ispr., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.

i fizičkog nasilja i ukazuje na ugrožavanje spokojsva telesnog integriteta i duševnog stanja porodice.¹³

Za potrebe ovog istraživanja analiziraćemo oblike nasilja koji su najčešće zastupljeni: fizičko nasilje, psihičko nasilje, seksualno nasilje i ekonomsko nasilje. Navedeni oblici nasilja se u većini slučajeva veoma retko manifestuju pojedinačno, nego kao kombinacija dva ili više oblika. Pored navedenih oblika nasilja postoji i tzv. pasivno zlostavljanje koje predstavlja poseban oblik nasilja i teško ga je uočiti. Veoma je suptilan a uključuje viktimizaciju i zapostavljanje, duhovno i intelektualno zlostavljanje.¹⁴

Fizičko nasilje

Fizičko nasilje se odnosi na namerno izazivanje bola ili povreda koje imaju za posledicu fizičku povredu ili duševnu bol. Ono predstavlja namerno učinjeno delo fizičkog nasilja nad drugim licem, a može uključivati guranje, šamaranje, udaranje, podmetanje noge, prisiljavanje starije osobe da ostane u stolici ili krevetu, zaključavanje, uskraćivanje ili preterano davanje lekova i ograničavanje slobode.¹⁵ Fizičko nasilje se sprovodi primenom fizičke snage ili sile prema drugom licu radi nanošenja ili pokušaja nanošenja telesnih povreda. Fizičko zlostavljanje je najčešći oblik nasilja, što potvrđuju i mnoga istraživanja. Tako je npr. u istraživanju koje je obuhvatilo uzorak od 300 slučajeva porodičnog nasilja u vremenskom periodu od 1995. do 2005. godine – 97,7% žrtava pretrpelo fizičko nasilje.¹⁶

Fizičko nasilje nad detetom ili zlostavljanje deteta smatra se otkrićem savremene medicine omogućeno razvojem savremenih radioloških tehnologija ali i drugih dijagnostičkih tehnika.¹⁷ Ljubojev¹⁸ navodi da fizičko zlostavljanje deteta u porodici podrazumeva određena fizička činjenja staratelja ili roditelja kojima se namerno, primenom fizičke sile, sa ili bez upotrebe drugih

¹³ Ipak u okviru ove odredbe zakonodavac nije inkriminisao seksualno i ekonomsko nasilje kao poseban vid nasilja u okviru nasilja u porodici nego je ono regulisano u okviru krivičnih dela protiv polne slobode.

¹⁴ Žarković, M. et. al. (2012). Ka boljoj zaštiti žrtava u porodici – odgovor pravosuđa, Beograd, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, str. 166.

¹⁵ Rusac, S., (2006). Nasilje nad starijim osobama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), str. 342.

¹⁶ Antović, A. R., Stojanović, J., (2017). Sudsko-medicinske karakteristike porodičnog nasilja. *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 145(5-6), str. 233.

¹⁷ Pažnja medicinskih stručnjaka bila je fokusirana na fizičko zlostavljanje dece sredinom prošlog veka, preciznije, kada su Kempe i njegovi saradnici 1962. godine ustanovili sindrom pretučenog deteta.

¹⁸ Ljubojev, N., (2008). Zlostavljanje deteta unutar porodice. *Norma*, 13(1-2), str. 87.

sredstava, izazivaju ili mogu izazvati fizičke povrede ili smrt deteta. Pri tome naglašava da fizičko nasilje prema detetu podrazumeva voljno i svesno ponašanje roditelja ili staratelja, što znači da se po pravilu ti postupci ponavljaju. Najčešći vidovi fizičkog nasilja prema detetu jesu: udaranje rukama i nogama, kao i kaišem, gajtanom, štapom i sličnim predmetima, čupanje kose, ujedanje, šutiranje, bacanje, uvrtnje pojedinih delova tela, povređivanje oštrim i tupim predmetima, opekotine nanete vreloom vodom, šibicom ili cigaretom, davljenje i sl. Pored navedenog, pod fizičkim nasiljem podrazumevaju se i fizička činjenja, kao što je npr. zaključavanje ili zatvaranje u mračne prostorije, vezivanje, zatvaranje u orman, potpuno ograničavanje kretanja itd. Navedena fizička činjenja mogu izazvati ozbiljne fizičke povrede, a u najtežim slučajevima i smrt deteta. Kod fizičkog zlostavljanja deteta koje se pravda kao upotreba uobičajene „mere vaspitanja“ kulturne različitosti naročito dolaze do izražaja. Tako se npr. u Austriji, Danskoj, Norveškoj¹⁹ i Švedskoj fizičko kažnjavanje deteta smatra zlostavljanjem, tj. praksom koja ugrožava fizički integritet i dostojanstvo deteta.²⁰

Znaci fizičkog nasilja u većini slučajeva su vidljivi i manifestuju se kao povrede na licu, nogama, rukama, grudnom košu, stomaku, i to u vidu hematoma, posekotina, ogrebotina, opekotina, preloma kostiju, tragova gušenja na vratu itd. Za prepoznavanje ispoljenog fizičkog nasilja nije neophodno postojanje vidljivih promena na telu žrtve – one se uglavnom dokazuju lekarskim uverenjem i mogu biti predmet veštačenja. Ako nisu prisutne vidljive promene na telu žrtve, dokazivanje postojanja fizičkog nasilja postiže se drugim raspoloživim sredstvima.²¹ U tom smislu Knežević i Gajović naglašavaju da je uloga zdravstvenih ustanova relevantna i da iste treba da stvore uslove kako bi svi zaposleni prepoznali nasilje u porodici, kao i druge probleme od većeg socio-medicinskog značaja kao što su npr. hronične nezarazne bolesti.²²

¹⁹ Norveška je zabranila fizičko kažnjavanje dece u školama još 1891. godine.

²⁰ Pejak-Prokeš, O., (2006). Nasilje u porodici. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 78(1-2), str. 49.

²¹ Vilić Konstantinović, S., (2013). Nasilje u porodici – Krivičnopravno regulisanje u Srbiji i praksa Evropskog suda za ljudska prava u: Slobodanka Konstantinović Vilić (urednica), Pravna klinika za zaštitu prava žena – norme i praksa, Beograd, Autonomni ženski centar; Niš, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, str. 88.

²² Više u: Knežević, S. B., Gajović, I., (2016). Primena protokola Ministarstva zdravlja za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju u kliničkoj praksi. *PONS – medicinski časopis*, 13(1), str. 16-23.

Seksualno nasilje

Seksualno nasilje predstavlja najdelikatniji oblik nasilja koji žena može doživjeti, naročito ukoliko se dešava u porodici. Ovaj oblik nasilja obično se povezuje sa incestnim pojavama i pojavama seksualnog zlostavljanja u de-tinjstvu ili devojaštvu, od strane krvnog srodnika ili druge bliske osobe. U partnerskim odnosima, naročito u braku, seksualno nasilje je dugo ostalo ne-poznato zato što se tradicionalnim vaspitanjem nije podržavala individualiza-cija žene u braku, pa je bilo nejasno gde prestaje njena bračna obaveza, tj. šta su njene potrebe i želje.²³

Seksualno nasilje predstavlja jedan od najtežih vidova seksualnih devi-jacija. Ono podrazumeva svaku povredu polne slobode i polnog morala, kao i svaki vid degradiranja i ponižavanja na seksualnoj osnovi, silovanje i pod-strekivanje na seksualni odnos.²⁴ Takođe, seksualno nasilje se može ogledati i kroz slanje vulgarnih SMS-ova, videa ili imejlova žrtvi. Štete nanete žrtvi mogu da prouzrokuju veoma ozbiljne fizičke, psihičke i socijalne posledice. Fizičke povrede zbog kojih žrtve naročito pate mogu biti teške povrede koje vode do invaliditeta, pa čak i smrti. Zilić i Janković navode da je praksa po-kazala da su osim fizičkih povreda mnogo teže psihičke povrede žrtve koje imaju za posledicu depresiju i strah, regresivno ponašanje i ponašanje na sop-stvenu štetu, kao što je povlačenje u sebe, odavanje alkoholu ili drogi. Pored toga, kod žrtava su često prisutni i kognitivni poremećaji, odnosno gubitak poverenja, samoprebacivanje, pa čak i samoubistvo.²⁵

Seksualno nasilje nad decom jeste problem koji je počeo u sve većoj meri da privlači pažnju javnosti sredinom prošlog veka. Ljubojev²⁶ je mišlje-nja da seksualno zlostavljanje deteta, odnosno seksualno nasilje nad detetom, podrazumeva pokušaje, kao i druge vrste aktivnosti sa detetom koje se spro-vode u seksualne svrhe, primenom sile a i bez njene primene. Za dete, seksu-alno nasilje, tj. zlostavljanje predstavlja veoma traumatičan događaj i zato je dovoljan samo jedan incident da žrtvi koja ga preživi ostavi dugotrajne i teške psihičke i socijalne posledice. Ipak, seksualno nasilje nad decom se retko do-gađa samo jednom. Naprotiv, ono traje više meseci, pa čak i godina.

Seksualno nasilje nad starijim osobama podrazumeva različite obli-ke seksualnog iskorišćavanja i uznemiravanja bez njihovog pristanka. Ono

²³ Pejak-Prokeš, O., (2006). op. cit., str. 54.

²⁴ Počuča, M., (2010a). Nasilje u porodici. *Pravo – teorija i praksa*, 27(9-10), str. 51.

²⁵ Žilić, M., Janković, J., (2016). Nasilje. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1(3), str. 75.

²⁶ Ljubojev, N., (2008). op. cit., str. 88.

uključuje neprikladno diranje, milovanje, prisiljavanje na oralni ili genitalni kontakt, kao i gledanje pornografskih filmova. Reljić²⁷ smatra da starije osobe doživljavaju veće traume od mlađih žrtava i najčešće se stide da prijave ovakvu vrstu nasilja. Isti autor navodi da su nasilnici pružaoci nege, dok je Rusac²⁸ mišljenja da je kod ovog oblika nasilja počinitelj u većini slučajeva muškarac, a žrtva žena.

Seksualno nasilje unutar porodice predstavlja problem kojem je potrebno posvetiti potpunu pažnju, a naročito zato što onima koji su ga preživeli ostavlja dugotrajne posledice, u vidu griže savesti, samookrivljavanja, poremećenog sećanja, i to naročito ako su žrtve nasilja deca.

Psihičko nasilje

Psihičko nasilje predstavlja namerno ponašanje koje veoma ozbiljno narušava psihički integritet nekog lica kroz pretnju ili prinudu. Ovaj vid nasilja često prethodi ili prati fizičko i seksualno nasilje u partnerskom odnosu ili porodici. Međutim, do njega može doći i u bilo kom drugom okruženju, kao što je škola, radno mesto i sl.²⁹ Psihičko nasilje se ogleda u različitim oblicima, kao što su vređanje (teške uvrede, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima), ponižavanje, omalovažavanje, izolacija koja podrazumeva ograničavanje kretanja i izlaženja, kao i kontakta sa drugim ljudima, a naročito sa primarnom porodicom, kao i sa drugom rodbinom i prijateljima, kroz zastrašivanja koja se sprovode ucenjivanjem i pretnjom a odnose se na oduzimanje deteta i izbacivanje iz kuće, kao i proglašavanje žene ili pak muškarca za mentalno bolesnu osobu. Pored navedenog, oblik psihičkog nasilja se ogleda i u ispoljavanju dominacije nad ženom, uništavanju dragih predmeta, zabrani spavanja, određivanja njenog oblačenja i sl.³⁰

Što se tiče psihičkog nasilja nad decom, njega je veoma teško uočiti, a posebno kada se javlja bez prisustva fizičkog nasilja. Efekti ovog nasilja nisu odmah vidljivi, nego se ispoljavaju kroz sistemsko zlostavljanje u dužem vremenskom periodu. Najčešći vidovi psihičkog i emocionalnog zlostavljanja deteta su: uskraćivanje ljubavi i pažnje, emocionalna hladnoća, zatvaranje u mračnu prostoriju, nedostatak komunikacije sa detetom, konstantno vređanje

²⁷ Reljić, D., (2013). Nasilje nad starijim licima. *Godišnjak Pravnog fakulteta*, 4(2), str. 160.

²⁸ Rusac, S., (2006). op. cit., str. 344.

²⁹ Ignjatović, T. et.al. (2016). op. cit., str. 4.

³⁰ Pejak-Prokeš, O., (2006). op. cit., str. 53.

i podsmevanje, navođenje na socijalno neprihvatljivo i destruktivno ponašanje i sl.³¹ Veoma često psihičko nasilje predstavlja samo uvod u fizičko nasilje.

Psihičko, kao i emocionalno nasilje starijih osoba uključuje pokušaje dehumanizacije i njihovo potcenjivanje. Zlostavljanje starijih osoba je bilo koje verbalno ili neverbalno postupanje koje smanjuje njihovo samopoštovanje i tretiranje njihovog psihološkog i emocionalnog integriteta. Ono može uključivati pretnje o korišćenju nasilja, kao i pretnje da će ih ostaviti same i napustiti ih, namerno zastrašivanje, nazivanje pogrdnim imenima, ruganje, vređanje, ignorisanje i preterano kritikovanje, nepoštovanje, ponižavanje, zabranjivanje poseta i socijalno izolovanje, tajenje informacija na koje imaju pravo, često nametanje pitanja smrti i postupanje sa starim osobama kao da su sluge.³² Upravo poslednji vid nasilja koji je naveden u nizu „iznedrio“ je novi vid nasilja nad starijim osobama koji se naziva „sindrom bake robinje“. Reč je o starijim ženama koje dobrovoljno pristaju na ispunjavanje različitih obaveza, kao što su kućni poslovi, čuvanje dece, nega bolesnog člana domaćinstva i sl., a koje sa godinama postaju previše teške za njih. Preopterećenost ovih osoba dovodi do različitih vrsta oboljenja, i psihičkih i fizičkih.³³

Ekonomsko nasilje

Ekonomsko nasilje se može ispoljavati u nasilnom oduzimanju novca i vrednih stvari, kontrolisanju zarade i primanja, trošenju novca isključivo za zadovoljenje ličnih potreba, neispunjavanju obaveza izdržavanja članova koji nisu materijalno obezbeđeni, u zabrani članu porodice da raspolaže kako svojim tako i zajedničkim prihodima i sl.³⁴ Pored navedenog, ekonomski oblici nasilja mogu obuhvatati i sprečavanje zapošljavanja, obrazovanja, pa i stručnog usavršavanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje na odricanje vlasništva i prodaju stvari bez saglasnosti vlasnika.³⁵

Muškarci ponekad pribegavaju sili kako bi primorali svoje ekonomski nezavisne supruge da prodaju svoju imovinu, eliminišući na taj način njihovu ekonomsku sigurnost. Ova vrsta ekonomskog nasilja koju vrše muškarci ekonomski zavisni od supruge veoma često je praćena i fizičkim ili psihičkim

³¹ Ljubojev, N., (2008). op. cit., str. 89.

³² Rusac, S., (2006). op. cit., str. 341.

³³ Reljić, D., (2013). op. cit., str. 160.

³⁴ Počuča, M., (2010a). op. cit., str. 51.

³⁵ Ignjatović, T. et. al. (2016). op. cit., str. 4.

nasiljem koje se obično javlja kao odgovor na ženin otpor.³⁶ Loš ekonomski položaj koji ženama onemogućava da žive samostalno, pa čak i kada su zaposlene, značajniji je kao prepreka napuštanju nasilnika nego kao faktor koji doprinosi samom nasilju.³⁷

Ekonomsko nasilje prema starijim osobama obuhvata novčane manipulacije ili iskorišćavanje, a uključuje i prevare, falsifikovanje i ucenu. Odnosi se na korišćenje novca ili vlasništva starije osobe na nepošten način u cilju ostvarivanja sopstvene dobiti. Svako protivzakonito korišćenje nečije imovine ili novca predstavlja ekonomsko nasilje. Ono može uključivati krađu novca ili druge imovine starije osobe, prodaju njihovih nekretnina ili vlasništva bez njihovog pristanka, zloupotrebu punomoći, naplaćivanje većih cena za stvari koje se kupuju starijoj osobi, otvaranje njihove pošte, menjanje testamenta, nedopuštanje starijoj osobi da se iseli npr. u dom kako bi i dalje imali uvid u njihova primanja (penziju), potpisivanje dokumenata umesto njih, stanovanje u njihovoj kući bez plaćanja troškova, odbijanje mogućnosti da se isele iz kuće i sl.³⁸

Žrtve nasilja u porodici

Nasilnik u porodici, kao i žrtva porodičnog nasilja, može biti bilo koji član porodice. Lica koja se smatraju članovima porodice i koja uživaju posebnu zaštitu od porodičnog nasilja definisana su Porodičnim zakonom.³⁹ To su: supružnici ili bivši supružnici, deca, roditelji i ostali krvni srodnici, lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, tj. lica koje vezuje hraniteljstvo, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri i lica koja su bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živeli u istom porodičnom domaćinstvu.⁴⁰ Upravo navedena lica predstavljaju i najčešće žrtve nasilja u porodici, odnosno to su žene, deca, stare osobe, a ređe i muškarci.

³⁶ Nikolić Ristanović, V., (2008). Preživeti tranziciju: svakodnevni život i nasilje nad ženama u postkomunističkom i postratnom društvu, Beograd, Službeni glasnik, str. 120.

³⁷ Žarković, M. et. al. (2012). op. cit., str. 166.

³⁸ Rusac, S., (2006). op. cit., str. 341.

³⁹ Član 197, stav 3 Porodičnog zakona.

⁴⁰ Počuča naglašava da navedeni članovi porodice predstavljaju porodicu jedino u primeni člana koji reguliše pitanje nasilja u porodici, a ne i davanja definicije porodice u drugim slučajevima. (Počuča, M., (2010b). Porodično pravo, Novi Sad, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, str. 51).

Sedamdesetih godina prošlog veka akcenat je bio na istraživanju nasilja nad ženama, kao i nasilja u partnerskim odnosima. Prva studija o rasprostranjenosti nasilja u porodici sprovedena u Srbiji jeste istraživanje o partnerskom nasilju sprovedeno 1993. godine. Ono se zasnivalo na slučajnom uzorku od 192 žene iz opšte beogradske populacije. Na osnovu rezultata istraživanja došlo se do podataka da je 58,3% žena izjavilo da su bile žrtve nekog oblika supružničkog nasilja. Preciznije, 49% su bile žrtve psihičkog nasilja, a 18,7% fizičkog i seksualnog nasilja.⁴¹ Mnoga istraživanja širom sveta o nasilju u porodici svedoče o nasilju koje trpe žene, a koje se najčešće javlja u kombinaciji dva, pa i tri oblika istovremeno – psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja.⁴²

Na osnovu rezultata pomenutog istraživanja porodičnog nasilja Antovićeve i Stojanovića⁴³ dolazimo do saznanja da su žrtve nasilja najčešće bile ženskog pola (78%), prosečne starosti 45,8 godina. Takođe, u istraživanju Dičićeve⁴⁴ sprovedenog 2014. godine, u službi Hitne medicinske pomoći zabeleženo je 18 slučajeva u kojima su žene bile žrtve nasilja u porodici od strane bračnog ili vanbračnog partnera. Sve žene su pretrpele neki oblik fizičkog nasilja, ali i psihičkog, u vidu vređanja, zastrašivanja, omalovažavanja ili pretnji. Pored toga što su žene veoma često žrtve nasilja, one su i žrtve femicida.⁴⁵ Na osnovu izveštaja Mreže žena protiv nasilja sačinjenih na osnovu analize medijskih članaka o ubistvima žena u porodičnom nasilju dolazimo do podatka da je u vremenskom periodu od 1. januara do 30. juna 2019. godine deset žena ubijeno od strane partnera, a jedna žena je izvršila samoubistvo posle dugogodišnjeg trpljenja nasilja. U 2018. godini ubijeno je najmanje trideset žena, a zabeleženo je i osam pokušaja ubistava žena, a u tri slučaja postoji sumnja da se radi o femicidu. U toku 2017. godine u porodičnom nasilju ubijeno je dvadeset šest žena, a tokom 2016. godine trideset tri žene su ubijene od strane muških članova porodice i partnera. Broj ubijenih žena može biti i veći jer postoji mogućnost da nisu svi slučajevi dospeli u

⁴¹ Nikolić Ristanović, V., (1998). War and Crime in the former Yugoslavia. In: V. Ruggiero, N. South and I. Taylor (editors) *The New European Criminology*, London, Routledge, p. 473.

⁴² Više podataka o ženama, žrtvama porodičnog nasilja videti u istraživanju koje su sproveli Viktimološko društvo Srbije i Autonomni ženski centar u: Tejić, M., (2007). *Pravna regulativa o nasilju u porodici u Srbiji i međunarodni standardi*, Novi Sad, Futura publikacije, str. 15-23.

⁴³ Antović, A. R., Stojanović, J., (2017). op. cit., str. 233.

⁴⁴ Dičić, I., (2016). Zlostavljanje žena od strane bračnog i vanbračnog partnera na teritoriji opštine Petrovac na Mlavi – iskustva u radu Službe hitne medicinske pomoći Petrovac na Mlavi. *ABC – časopis urgentne medicine*, 16(1), str. 28.

⁴⁵ „Femicid je rodno zasnovano ubistvo, koje je učinjeno nad ženama, devojkama, devojčicama, pa i bebama ženskog pola od strane osoba muškog pola.“ (Femicid u Srbiji (2019, Jul 10). Preuzeto sa: <https://www.zeneprotivnasilja.net/femicid-u-srbiji>).

medije, a nemoguće je i utvrditi koliko žena je umrlo od posledica dugogodišnjeg trpljenja nasilja.⁴⁶

Nasilje u porodici se uglavnom posmatra u kontekstu odnosa između muškarca i žene, ali se zanemaruje činjenica da u najvećem broju slučajeva nasilnim scenama prisustvuju i deca. Ona obično posmatraju nasilje ili ga čuju iz druge prostorije, a ponekad i intervenišu kako bi zaštitili slabijeg roditelja ili zatražili pomoć sa strane. Prisustvo dece za vreme nasilja ima direktan uticaj na njihov psihofizički razvoj, a kao posledice se mogu javiti burne emocionalne reakcije i unutrašnji konflikti. U slučajevima nasilja, kada su oba roditelja uključena, kod deteta se može pojaviti konflikt između njegove lojalnosti prema napadaču i žrtvi. U literaturi se navodi da se u mnogim istraživanjima dolazi do zaključka da deca koja su bila svedoci porodičnog nasilja pokazuju adolescentno neprijateljstvo, agresivnost, teškoće prilagođavanja, kao i teškoće u intimnim vezama sa suprotnim polom.⁴⁷ Posledice izloženosti deteta nasilju među roditeljima mogu imati uticaja na to da se kod njih razviju uverenja koja doprinose prenošenju nasilja generacijama. Naime, deca mogu zaključiti da je prihvatljivo da muškarci udaraju žene jer su oni jaki a žene slabe i da je normalno da se nasiljem rešavaju problemi.⁴⁸

Devedesetih godina XX veka istraživači su pokazali zainteresovanost i za nasilje koje se vrši nad starijim osobama. U tom smislu su i navodi Počuče⁴⁹ da se u novije vreme susrećemo sa sve češćim i izraženijim oblikom nasilja u porodici koji čine deca prema svojim roditeljima. Tome svakako doprinosi ostanak u zajedničkom porodičnom domaćinstvu nakon punoletstva, zbog nedostatka sopstvenog stambenog prostora, zaposlenja, tj. materijalnih sredstava za odvojen život i za stvaranje sopstvene porodice.

Žrtve nasilja u porodici mogu biti i muškarci. Oni su najčešće žrtve u partnerskim odnosima ili od dece „nasilnika“. Takođe mogu biti izloženi psihičkom nasilju, koje se uglavnom manifestuje u konstantnom prebacivanju žrtvi da je kao muškarac nesposoban da omogući porodici bolje uslove života. Ponekad psihičko nasilje teže pada nego fizičko. Ono izaziva osećaj krivice, te osoba zbog toga doživljava sebe kao nepotrebnu i ne oseća se više kao deo porodice. Ipak, znatno veći procenat muškaraca nego žena odbija da otkrije identitet svog napadača.⁵⁰

⁴⁶ Više o femicidu u Srbiji za vremenski period od 2010. do 2019. u: Femicid u Srbiji, op. cit.

⁴⁷ Počuča, M., (2010a). op. cit., str. 53.

⁴⁸ Žarković, M. et. al. (2012). op. cit., str. 167.

⁴⁹ Počuča, M., (2010b). op. cit., str. 51.

⁵⁰ Ibid.

Zaključak

Nasilje podrazumeva kršenje osnovnog ljudskog prava i time predstavlja odgovornost kako države tako i čitavog društva. Ipak, patrijarhalna shvatanja o odnosu unutar porodice predstavljala su jedan od primarnih razloga zbog kojih porodično nasilje dugo nije smatrano ozbiljnim oblikom nasilja, nego socijalno prihvatljivim oblikom ponašanja. Tako je u Republici Srbiji nepostojanje inkriminacije za nasilje u porodici potpuno onemogućavalo evidentiranje slučajeva nasilja u porodici, kao i efikasnu zaštitu žrtava tog nasilja, sve do kraja XX veka, kada je sprovedeno prvo istraživanje o zastupljenosti nasilja i porodici.

Nasilje u porodici se ispoljava u različitim oblicima, a najčešće kroz pojavne oblike fizičkog, seksualnog, psihičkog i ekonomskog nasilja. Veoma je rasprostranjeno, a stvarne razmere nasilja u porodici veoma je teško proceniti iz mnogo razloga, stoga možemo zaključiti da je ono mnogo veće i ozbiljnije nego što statistički podaci mogu prikazati. Naročito je važno pitanje prepoznavanja nasilja u porodici kako bi se pronašao izlaz i rešenje za njegovo zaustavljanje. I pored toga što je materija nasilja u porodici zakonski regulisana inkriminisanjem krivičnog dela, uvođenjem porodičnihopravnih mera, donošenjem Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, usvajanjem Istanbulske konvencije i drugih zakona – evidentno je da porodično nasilje ne opada. Stoga smatramo da bi žrtve nasilja trebalo da prijave nasilje, a ne da ga „stavljaju pod tepih“ i „zakopavaju“ misleći da će se „problem“ sam rešiti. Naprotiv, na taj način agonija se produžava i veoma često nasilje postaje sastavni deo života žrtve. Neophodno je da žrtve shvate da one nisu krive za nasilje i da ne treba da se plaše osude okoline, nego da imaju poverenje u institucije koje im mogu pomoći. U tom smislu je potrebno da se uspostavi saradnja i koordinacija rada zdravstvenih ustanova, pravosudnih organa, policije, socijalnih službi, a sve u cilju rešavanja problema nasilja u porodici, jer je i pored adekvatne zakonske regulative femicid u velikoj meri prisutan u Republici Srbiji. Pitanje je zašto je to tako, ko je slaba karika u sistemu?

Krstinić Dalibor, LL.D

Assistant professor, The Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad,
The University of Business Academy in Novi Sad

Vasiljković Jovana, LL.M

A doctoral candidate, The Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad,
The University of Business Academy in Novi Sad, and a legal secretary of the Faculty
of Pharmacy, Novi Sad

THE FORMS OF DOMESTIC VIOLENCE

A b s t r a c t

Domestic violence is not a phenomenon of the modern age, but rather a new interest of the state to recognize it, provide a protection for victims of domestic violence and to fight against it. In Republic of Serbia, domestic violence was incriminated only just in 2002 by amendments to then valid Criminal Code, while our legislator introduced the family law protection as well as the institute of domestic violence in 2005 by the Family Law. Domestic violence refers to a behavior by which one family member threatens the physical and psychological integrity or serenity of another family member. It most often comes out in the form of physical, psychological, sexual and economic violence. The aforementioned forms of domestic violence will be the subject of analysis of this paper. In addition, a special attention will be paid to victims who are most often exposed to domestic violence - women, children, the elderly and men.

Keywords: *domestic violence, physical violence, psychological violence, sexual violence, economic violence, victims of domestic violence*

Literatura

1. Antović, A. R., Stojanović, J., (2017). Sudsko-medicinske karakteristike porodičnog nasilja. *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 145(5-6), str. 229-233
2. Dičić, I., (2016). Zlostavljanje žena od strane bračnog i vanbračnog partnera na teritoriji opštine Petrovac na Mlavi – iskustva u radu Službe

- hitne medicinske pomoći Petrovac na Mlavi. *ABC – časopis urgentne medicine*, 16(1), str. 28-38
3. Femicid u Srbiji (2019, Jul 10). Preuzeto sa: <https://www.zeneprotivnasilja.net/femicid-u-srbiji>
 4. Ignjatović, T. et. al. (2016). Korak ka boljoj zaštiti: priručnik za unapređenje koordiniranog odgovora nadležnih službi na nasilje prema ženama, Kikinda, Udruženje građanki/građana, Centar za podršku ženama
 5. Jugović, S. M., (2018). (Ne)delotvornost Zakona o sprečavanju nasilja u Republici Srbiji. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, 52(3), str. 961-975
 6. Kolarić, D., Marković, S., (2018). Pojedine nedoumice u primeni Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 66(1), str. 45-71
 7. Knežević, S. B., Gajović, I., (2016). Primena protokola Ministarstva zdravlja za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju u kliničkoj praksi. *PONS – medicinski časopis*, 13(1), str. 16-23
 8. Kelly, J. B., Johnson, M. P., (2008). Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family court review*, 46(3), pp. 476-499
 9. Krivični zakonik, Sl. glasnik RS, br. 85/05, 88/05 – ispr., 107/05 – ispr., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19
 10. Ljubojev, N., (2008). Zlostavljanje deteta unutar porodice. *Norma*, 13(1-2), str. 81-94
 11. Matijašević-Obradović, J., Stefanović, N., (2017). Nasilje u porodici u svetlu Porodičnog zakona, Krivičnog zakonika i Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. *Pravo – teorija i praksa*, 34(4-6), str. 13-28
 12. Nikolić Ristanović, V., (1998). War and Crime in the former Yugoslavia. In V. Ruggiero, N. South and I. Taylor (editors) *The New European Criminology*, London, Routledge, pp. 462-480
 13. Nikolić Ristanović, V., (2008). Preživeti tranziciju: svakodnevni život i nasilje nad ženama u postkomunističkom i postratnom društvu, Beograd, Službeni glasnik
 14. Porodični zakon, Sl. glasnik RS, br. 18/05, 72/11. dr. zakon i 6/15
 15. Petrušć, N., Konstantinović Vilić, S., (2010). Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije, Beograd, Autonomni ženski centar
 16. Petrušić, N., Konstantinović Vilić, S., (2012). Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, Beograd, Autonomni ženski centar

17. Pejak-Prokeš, O., (2006). Nasilje u porodici. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 78(1-2), str. 46-58
18. Počuča, M., (2010a). Nasilje u porodici. *Pravo – teorija i praksa*, 27(9–10), str. 49-61
19. Počuča, M., (2010b). Porodično pravo, Novi Sad, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe
20. Reljić, D., (2013). Nasilje nad starijim licima. *Godišnjak Pravnog fakulteta*, 4(2), str. 143-169
21. Rusac, S., (2006). Nasilje nad starijim osobama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), str. 331-34
22. Tejić, M., (2007). Pravna regulativa o nasilju u porodici u Srbiji i međunarodni standardi, Novi Sad, Futura publikacije
23. Vilić Konstantinović, S., (2013). Nasilje u porodici – Krivičnopravno regulisanje u Srbiji i praksa Evropskog suda za ljudska prava. u: Slobodanka Konstantinović Vilić (urednica), Pravna klinika za zaštitu prava žena – norme i praksa, Beograd, Autonomni ženski centar; Niš, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, str. 77-92
24. Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona RS, *Sl. glasnik RS*, br. 10/02
25. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, *Sl. glasnik RS*, br. 94/16
26. Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, *Sl. glasnik RS*, Međunarodni ugovori, br. 12/13
27. Žarković, M. et. al. (2012). Ka boljoj zaštiti žrtava u porodici – odgovor pravosuđa, Beograd, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije
28. Žilić, M., Janković, J., (2016). Nasilje. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1(3), str. 67-87